

Redakčný kolektív časopisu *Voprosy filosofii* vypracoval vlni v lete referát *Leninizmus, filozofia, súčasnosť* (Niektoré problémy a úlohy marxisticko-leninskej filozofie). Tento referát priniesol mnoho cenných podnetov pre ďalší tvorivý rozvoj marxisticko-leninskej filozofie aj u nás. Na niektoré pozoruhodné rozborý a vývody tohto neobyčajne bohatého, podnetného a podrobného referátu poukážem v tejto štúdii najmä v súvislosti s filozofickými diskusiami, ktoré sa v posledných časoch rozvíjajú aj v Československu.

V úvodnej časti referátu sa okrem iného konštatuje, že kategórie dialektiky a teoretické poznatky, ak majú byť, pokiaľ možno, adekvátne konkrétnej realite, musia sa chápať ucelene a usústavnene. Takýto systém kategórií, ako sa ďalej konštatuje, nie je nikdy absolútne dovŕšený a uzavretý pre nové výsledky poznania. Práve v posledných rokoch sa venuje v Sovietskom zväze neobyčajne veľa pozornosti spresňovaniu a modifikáciám definícií filozofických kategórií, ako aj ich súvislostiam, pričom sa naozaj berú do úvahy výsledky súčasnej vedy, predovšetkým kybernetiky, teórie informácií, semiotiky, fyziológie, psychológie atď.

Domnievam sa, že ak si má filozofia vytvoriť optimálne predpoklady pre svoje spoločenské, resp. spoločenskotriedne poslanie, pre oblasti svojich aplikácií, musí sa orientovať predovšetkým na svoje vlastné, špecifické a uzlové problémy. Dôsledkom ignorovania, resp. zanedbávania výskumu vnútorných otázok filozofie je stagnácia filozofie aj v oblasti jej aplikácií. Rozumie sa, výskum tejto vnútornej problematiky musí byť zároveň inšpirovaný konkrétnymi a pálčivými otázkami, ktoré sa ustavične vynárajú v spoločensko-kultúrnom milie. Veď filozofia, práve tak ako všetko (najmä vedecké) poznanie, rozvinula sa z úsilia človeka o utváranie a kontrolu svojho existenčného a spoločensko-kultúrneho prostredia. Preto aj celkový charakter filozofie a jej vývinové možnosti určitým spôsobom závisia od vlastností a dynamiky spoločenskej štruktúry.

Jedným z ústredných problémov filozofického výskumu je dnes teoretický výskum dialektiky štruktúry, stimulovaný objavmi súčasnej fyziky, biológie, sociológie, literárnej vedy, estetiky, psychológie, politickej ekonómie atď. Zásadne pripomínam, že kedykoľvek určitá vývojaschopná realita nadobudla plne a výrazne svoje špecifické črty, potom už vonkajšie podmienky a stimuly integruje (t. j. špecificky ich asimiluje, si ich osvojuje) do samej seba.

Len celkom nedávno som sa u nás dočítal, že v šesťdesiatych rokoch bolo zvlášť nebezpečné, že sa nečelilo pokusom naštepiť na marxizmus štrukturalizmus a interpretáciám, ktoré chceli predstavovať štrukturalizmus ako moderný marxizmus.

Vyslovila sa tiež takáto mienka: sme svedkami ohromne koncentrovanej obrany správnosti štrukturalistickej orientácie vo vede. Dokonca sa vraj argumentuje, že ak má byť dialektická metóda na úrovni, musíme ju *opraviť štruk-*

turalistickou metódou. Ten vraj, kto chce toto stanovisko prijať, nech sa nehnevá, ale ocitá sa na pozíciách *revizionizmu*.

Ak sa v Sovietskom zväze venuje v súčasnosti veľa pozornosti spresňovaniu definícií filozofických kategórií v svetle objavov modernej vedy a teoretických výskumov dialektiky štruktúry, u nás sa neraz označuje ako eklekticismus každý pokus „naštepovať“ na dialektický materializmus dialektickoštrukturálny prístup k predmetu vedeckého bádania. Je pravda, že vo svete jestvuje veľa variantov štrukturálneho chápania, ktoré sú viac ako diskutovateľné. Je však príznačné, že proti štrukturálnemu prístupu vôbec a vo všeobecnosti polemicky sa operuje práve len s odvolávaním sa na tieto varianty (napríklad na niektoré varianty francúzskeho štrukturalizmu). Napriek tomu tí istí popierači dialektickoštrukturálneho prístupu jedným dychom priznávajú, že vlastne filozofia dialektického materializmu *rozvíja* svoje princípy a kategórie aj na základe skúmania pohybu poznania v jednotlivých vedných odboroch. Na základe toho — povedané výstižnými slovami jedného nášho filozofa — „plní aj svoju integračnú funkciu vo vzťahu k špeciálnym vedám“. Domnievam sa, že teoretický prístup k predmetu skúmania znamená chápať ho ako štruktúru diferencovanú na komponenty navzájom a funkčne viazané.

Predovšetkým však musíme formulovať stručnú definíciu pojmu štruktúry. Je jednotou zákonitých vzťahov, funkcií, kauzálnych a dialektických súvislostí predmetu, jednotou jeho vnútornej diferenciácie.

Nedávno som sa stretol s mienkou, že štrukturalizmus, teória systémov atď. sú smery, ktoré tak či onak v podstate negujú substanciálne chápanie reality. Chápanie štruktúry ako vzťahového systému bez určenia reálnych substancií, ktorých sa vzťahy dotýkajú, je vraj subjektivistické a idealistické. Podľa tejto mienky negovanie substanciálneho chápania reality znamená eo ipso aj popieranie redukovať na analýzu výrokov a realite.

Podľa našej mienky kauzálna súvislosť sú však práve momentmi dialektiky štruktúry. Vnútorňý protirečivý pohyb zahŕňa množstvo kauzálnych pohybov, ktoré sa navzájom prepletajú, modifikujú a viažu v štruktúre predmetu a konkrétneho procesu. Aj podľa sovietskeho filozofa V. S. Tuchtina mnoho kategóriu kauzácie adekvátne interpretovať len na báze štruktúry interakcií.

Vyznávači substanciálneho chápania reality praniejú každý ústup od substancej problematiky k vzťahovej problematike ako zradu progresívnej vedeckej platformy a odsudzujú tiež substituovanie substancej problematiky analýzou púhych výrokov o realite. Sám sa domnievam, že *štrukturálnu* analýzu nemožno redukovať na analýzu o realite.

Aj pojem substancie, ak ho chceme podržať napriek jeho tradičnému metafyzickému a vulgárne materialistickému chápaniu, možno dnes seriózne chápať už len ako štrukturálnu jednotu všetkých foriem pohybu hmoty, jej vnútornej diferenciácie a rozporov. Podľa slov E. V. Iljenkova pojem substancie môže vyjadrovať iba imanentnú štrukturálnu diferenciáciu daného predmetu.

Kategóriou substancie sa v dejinách filozofie najčastejšie označoval prapodstatný, stály základ bytia, nositeľ vlastností, nositeľ vzťahov. Avšak ani nositeľ nemôže byť amorfný, teda prakticky i kognitívne nepostihnuteľný, aj

nositeľ musí byť časopriestorovo určený, nemôže byť bez vnútornej štruktúry a imanentných pohybových rozporov. Sovietski filozofi hovoria, že v zápornom prípade by tzv. elementárny nositeľ pri vonkajších podnetoch mohol meniť iba svoj mechanický pohyb. Podľa I. A. Akčurina niet nijakej prahmoty ako nejakej absolútnej poslednej podstaty. Na každom vývinovom stupni vedy nazývame elementárnymi tie častice, ktorých štruktúru ešte nepoznáme.

Kategóriu substancie, ak by sme ju chceli podržať, možno teda chápať len ako jednotu diferenciácie a rozpornej dynamiky objektu, v najvšeobecnejšom vymedzení ako imanentnú štruktúrálnu dialektiku každej materiálnej entity.

Aj jeden náš mladší filozof sa pred časom veľmi výstižne vyslovil takto: zavedením princípu dialektického protirečenia do materializmu ruší sa jeho substančné hľadisko nemenných a teda neanalyzovateľných entít a zavádza sa východisko protirečivých entít, hľadisko vzájomného pôsobenia.

V uvedenom referáte sovietskych filozofov, na ktorých sa budem v tejto štúdii neraz odvolávať, konštatuje sa, že časopis *Voprosy filosofii* venoval v posledných rokoch pozornosť aj prieskumu teoretickopoznávacej hodnoty aparátu a metód súčasnej formálnej logiky pre logicko-metodologickú analýzu vedeckého poznania. Preskúmali sa už také dôležité problémy, ako je formovanie vedeckých pojmov a abstrakcií, úloha idealizácie a abstrakcie rôznych druhov vo výstavbe vedeckých teórií, miesto a funkcia definícií vo vede. Skúmajú sa možnosti využitia pravdepodobnostných a induktívnych logík, modálne a viachodnotové logiky (spomínam si, ako sa u nás kedysi tento plurál pranieroval — I. H.) vo vedeckom výskume, logická povaha a úloha analógie v heuristických úvahách o poznaní. V prácach mnohých logikov sa urobili pokusy využiť súčasný formálno-logický aparát pre výskum logickej štruktúry prirodzených jazykov.

V štúdii *Kategórii bytia* (Filozofia 2/1971) pokúsil som sa zdôvodniť, že spôsob existencie hmoty sa manifestuje pohybovými zákonitostami hmoty, vzájomnými väzbami a pôsobením jej zložiek, jej vnútornými rozpormi a dynamikou.

Keď hovoríme o štruktúrálnych väzbách, opierame sa — ako je samozrejmé — zároveň o materialistický svetonázor a uvedomujeme si, že vývinom vedy a praxe objavujeme nepoznané spôsoby bytia a vlastnosti materiálnych objektov. Práve vonkajšia, od nášho vedomia nezávislá realita je podmienkou poznania a zároveň si uvedomujeme, že vlastnosti materiálneho bytia sú nevýčerpatelné.

Materialistický postoj záleží v prakticky a empiricky podloženom predpoklade, že existuje vždy možnosť ďalších kognitívnych výbojov a že existuje vždy možnosť odporu reality, ktorý svojou praktickou aktivitou prekonávame.

Vo svojej poslednej knižnej práci *Problémy filozofie* (Bratislava 1970) snažil som sa zdôvodniť, že kvalitatívna špecifikácia každého predmetu je determinovaná konkrétnym charakterom jeho vnútornej štruktúrálnej diferenciácie a jeho podstatných externých väzieb.

Predmetom vedeckého poznania je postihovanie spôsobov alebo foriem existencie, vzájomného pôsobenia reality. Preto hovorím, že vedecké poznanie je empirické. Vedecká empiria, orientovaná na podstatu reality, nie je nijakou bezdu-

chou a deskriptívnou empiriou ani nijakou triviálnou faktografiou. Empiricko-prakticky charakterizované bytie, to je práve hmota ontológie a vedných disciplín.

Nedávno som sa stretol s náhľadom, že štrukturalisti si robia nárok na uznanie, že ich dialektika je vlastne *totožná* s materialistickou dialektikou. A vraj podľa štrukturalistov ich chápanie dialektiky je vedeckým *prekonaním* materialistickej dialektiky vôbec. Materialistická dialektická metóda je — ako sa konštatuje — aj metódou poznávania. Keďže vraj pritom vychádza z *jednotlivosti* a poznáva ich vnútorné súvislosti, je to *vlastne* metóda vníkania a prenikania k podstate vecí. Začína sa vraj síce empiriou a empirickými faktami, ale nekončí sa aj faktograficky. Jej záverom je vraj *ontologická oblasť*. Štrukturalistická dialektika vraj práve túto odvahu dialektického materializmu vyhlásila za principiálny omyl. — Teda: štrukturalisti si vraj robia nárok na totožnosť svojej dialektiky s materialistickou dialektikou, a zároveň na netotožnosť, pretože ju vraj prekonal. Ďalej sa z citátu dozvedáme, že materialistická dialektika ako metóda poznávania štartuje z *jednotlivosti* (!), no nekončí sa faktograficky, ale preniká do ontologickej oblasti. Podľa citovanej mienky dialekticko-štrukturálna metóda je triviálne empirická a faktografická a je neschopná preniknúť z číro opisnej oblasti do ontologickej oblasti. — Možno sa však presvedčiť z vedeckých prác o dialektike štruktúry, že ich autori nevyhlásili nijakú *odvahu* materialistických dialektikov prenikať do podstaty vecí za principiálny omyl. Takéto tvrdenie je v zásadnom rozpore napríklad s náhľadmi sovietskych vedcov a filozofov, vyznávajúcich dialekticko-štrukturálnu metódu bádania, o kognitívnom prenikaní do hlbších a hlbších oblastí podstaty skúmaného predmetu.

V tomto nedávno vyslovenom náhľade sa ďalej tvrdí, že pre štrukturalistov je zrejmé, že materialistická dialektika prechádza z oblasti *skúsenostnej samozrejmosti* do *vykonštruovaného sveta*. Preto je im vraj *zrejmé* aj to, že tu ide o *nevedecký materializmus*. Preto vraj štrukturalisti tvrdia, že sa treba držať *holých* faktov. Toto však je vraj *negácia vedy*.

Teoretické a metodologické otázky dialektiky štruktúry, v uplynulých rokoch tak zatracované najmä mechanickými materialistami, sú dnes v popredí bádateľských záujmov mnohých renomovaných sovietskych vedcov. Desiatky sovietskych vedcov, ako som na to už niekoľkokrát upozornil, vo všetkých oblastiach vedeckého poznania a experimentovania sa presvedčili, ako samy konštatujú, že štrukturálny prístup ku konkrétnym vedeckým problémom prináša vede nespočetné úspechy.

Ako je známe, Lenin pokladal odraz reality v poznaní za historický proces stále hlbšieho chápania objektívnych zákonitostí sveta prostredníctvom spoločenskej, respektíve spoločenskotriednej praxe. Pred ním už Engels hovoril o nevyčerpatelnosti hmotných vlastností. Aj súčasní mnohí najpoprednejší sovietski filozofi hovoria doslova, že *ontologický aspekt nevyčerpatelnosti hmoty je v neobmedzenosti štruktúry hmoty, nekonečnosti jej vlastností, väzieb a vzájomného pôsobenia*. Vôbec netvrdia, že by — ako sa hovorí v citovanej mienke — dialekticko-štrukturálny prístup bol nesúci na prenikanie do ontologickej podstaty vecí.

Podľa mojej mienky, ktorú rozvíjam už desiatky rokov, vývin vedeckého

poznania spočíva predovšetkým v prenikaní do vždy hlbších a hlbších dynamic-
kých štruktúr reality, do vždy podstatnejších úrovní materiálneho sveta.

Početní významní sovietski filozofi a vedci v posledných rokoch takisto
rozvinuli koncepciu a bohaté ju dokumentujú, že vedecký progres spočíva
v prenikaní do vždy hlbších dynamických štruktúr reality. Podľa nich svet je
hierarchiou materiálnych štruktúr. V 5. zväzku *Filozofickej encyklopédie*, ktorá
nedávno vyšla sub auspiciis Akadémie vied ZSSR, sa výslovne podtrhuje,
že idea štruktúrnych úrovní hmoty je jednou z najdôležitejších v súčasnej vede.
Ďalej sa tu zdôrazňuje, že každá štruktúrna rovina je kvalitatívne špecifická
a že materiálny svet je nekonečný súbor vzájomne viazaných kvalitatívne rôznych
štruktúrnych rovín.

Reálne fakty sú štruktúrami entít, pôsobiacich vzájomne na seba. Štruktú-
rálnogenetický, štruktúrálnohistorický, štruktúrálnodialektický prístup sa zásadne
orientuje predovšetkým na časopriestorovú špecifičnosť každej materiálnej entity.
Bytie bez konkrétneho časopriestorového určenia nemá nijaký pojmový korelát.
*Existujú azda nejaké materiálne entity, ktoré nie sú určiteľné kategóriami dia-
lektického materializmu?* V zápornom prípade nemohli by sme ich vôbec nijako
apercipovať. Ak sú však takto určené, nemôžu byť bez štruktúry, nemôžu byť
beztvaré a homogénne.

Vynikajúci sovietsky vedec, ktorý bol len celkom nedávno zvolený do Aka-
démie vied ZSSR, G. A. Svečnikov, hovorí v tejto súvislosti, že vyznávanie
existencie absolútne elementárnych hmotných častíc znamenalo by vyznávanie
reality objektov bez vnútornej štruktúry a bez vnútorných vlastností a vnútor-
ného pohybu. Už Lenin predsa hovoril, že vôbec všetky veci samy v sebe
sú rozporné. Nie sú to teda neštrukturované a homogénne entity. Ak by
však predsa len boli homogénne — podľa slov G. A. Svečnikova — pri nijakých
vonkajších podnetoch by elementárna častica nemenila svoj vnútorný, nekvali-
tatívny stav, a menila by iba svoj mechanický pohyb. G. A. Svečnikov práve tak
ako desiatky ďalších sovietskych vedcov a filozofov (napríklad B. M. Kedrov,
I. A. Akčurin, D. I. Blochinev, M. E. Omeljanovskij, I. T. Frolov, N. F. Ov-
činnikov, V. S. Tuchtin, J. V. Sačkov, I. B. Novik, I. V. Blauberger, E. G. Judin,
Ju. S. Viatkin, A. S. Mamzin, V. I. Kremianskij a mnohí ďalší) plným právom
a vonkoncom odôvodnene odmieta postulát bezštruktúrnosti elementárnych častíc.
Hmota (ako látka alebo masa) nie je súborom prvkov alebo partikul, ktoré by
boli viazané a pútané na seba iba nejakými vonkajšími vzťahmi.

Aj podľa V. A. Lektorského práve mechanistický svetónázor vychádza z ele-
mentaristických predstáv, z redukovania objektu na východiskové elementy.

V uvedenom 5. zväzku *Filozofickej encyklopédie* sa hovorí, že metodologicky
najdôležitejším vo vedeckej koncepcii Marxa a Darwina je fakt odmietania
elementarizmu, hľadania „posledných“, ďalej nedeliteľných častí. Ďalej sa tu
konštatuje, že substanciu možno chápať len ako hmotu z aspektu jednoty
všetkých foriem jej pohybu, všetkých vznikajúcich i zanikajúcich diferencií
a rozporov v tomto pohybe. Pojem substancie — ako sa tu akcentuje — nesmie-
me chápať ako abstraktný protiklad poznania (myslenia), ale len z aspektu

vnútornej jednoty všetkých foriem jej pohybu, všetkých jej imanentných diferencií a protirečivostí.

Na každom vývinovom stupni vedy tie komponenty štruktúry matérie, ktorých subštruktúru ešte nepoznáme, prezentujú sa len *akoby* prvky základnej úrovne. Definitívnej a konečnej redukčnej bázy podstaty však niet.

Práve preto hovorí známy sovietsky filozof M. E. Omeljanovskij, že svet je hierarchiou materiálnych štruktúr. Niet poslednej, ultimnej podstaty materiálnej reality. To znamená, že o základných elementoch konkrétneho objektu hovoríme iba z hľadiska určitej podstatovej roviny ako o relatívne stálych prvkoch.

Každému vývinovému stupňu vedeckého poznania zodpovedá príslušná hĺbka preniknutia do konkrétneho obsahu podstaty reality. Ako som už upozornil v štúdiu *Kategória bytia*, toto preniknutie do hlbších rovín podstaty si vyžaduje výstavbu špecifickej sústavy pojmov, adekvátnej príslušnej roviny. Túto sústavu nemožno jednoducho derivovať z pojmovej štruktúry menej hlbokých rovín, ako sa domnievala mechanistická veda. Podľa G. A. Svečnikova prechod od výskumu jednej štruktúrnej úrovne k výskumu hlbšej úrovne si vyžaduje substitúciu pojmov a koncepcií modifikovanými pojmami a koncepciami.

V hodnotiacom elaboráte redakčného kolektívu časopisu *Voprosy filosofii* sa konštatuje, že sovietski filozofi venovali značnú pozornosť rozpracovaniu koncepcie rôznych rovín organizácie živého, ktorá svojimi vedúcimi ideami vychádza z objavov F. Engelsa. Sovietski filozofi skúmajú otázky kritérií rozlíšenia úrovní (foriem) organizácie živej bytosti. Skúmajú sa aj otázky prenikania systémových ideí do biologického výskumu. V tejto problémovej sfére sa mimoriadne zaslúžil najmä V. I. Kremianskij, ktorého nedávno vyjedenú publikáciu *Štruktúrne úrovne živej hmoty* (Moskva 1969) veľmi vysoko ocenil I. T. Frolov. U nás sa však nedávno vyslovila ojedinelá mienka, že koncepcia V. I. Kremianskeho (vraj práve tak ako L. v. Bertalanffyho) je v podstate mechanistická a idealistická.

Nanajvýš poučným a nabádavým je v hodnotiacom elaboráte kolektívu sovietskych filozofov odsek, ktorý tu odcitujem celý: „V posledných rokoch začal rad sovietskych filozofov, najmä na stránkach časopisu *Voprosy filosofii*, aktívne analyzovať metódy systémovoštruktúrnych výskumov, ktoré sa značne rozšírili v súčasnej vede. V týchto výskumoch sa dosiahli niektoré zaujímavé výsledky. Analyzovali sa najmä logické základy všeobecnej teórie organizácie, spôsoby rozboru rôznych štruktúrálnych úrovní a hierarchickej výstavby zložitých systémov, špecifické metódy analýzy celostných systémových útvarov rôznych typov, vzájomný vzťah štruktúrálnych a genetických metód a iné. Štúdium tohto okruhu problémov dovolilo konkretizovať chápanie metodologickej funkcie dialektických kategórií vývinu, pokroku, kvalitatívneho skoku, foriem organizácie hmoty. V menšej miere sa objasnil význam a funkcia systémovo-štruktúrnych metód ako metodologických prostriedkov súčasnej vedy. Podľa nášho náhľadu všestrannú a argumentovanú analýzu si vyžadujú ešte mnohostranné aplikácie štruktúrnych metód skúmania v rôznych sociálnych vedách (štrukturalizmus v etnografii, lingvistický štrukturalizmus atď.) a tie zmeny v kategoriálnej výstavbe myslenia, ktoré boli podmienené rozširujúcim sa využívaním štruktúralno-systémových

metód skúmania. Čiastočne sa táto úloha už vyriešila. *Štruktúrálna-systémová výskumy dnes tvoria organickú súčasť metodológie prírodných a spoločenských vied, slúžia cieľu zblíženia vied o človeku s prírodnými vedami a vytvárajú predpoklady pre hlbšie preniknutie do podstaty sociálnych procesov a ľudského vedomia.*"

Myslím, že by bolo užitočné, keby o týchto otázkach meritórnejšie pouvažovali aj niektorí naši filozofickí a vedeckí pracovníci, ktorí vo všeobecných polohách často poukazujú na veľký prínos sovietskych filozofov, zároveň však odmietajú dialektickoštruktúrny prístup.

V Sovietskom zväze sa v posledných rokoch intenzívne skúmajú aj problémy modernej formálnej logiky, hranice a podmienky použiteľnosti rôznych postupov a prostriedkov logickej analýzy a pod. Výsledky týchto prác, ako aj výskumov v oblasti kybernetiky, teórie informácií atď. výdatne podnietili hlbšie preniknutie do metodologických problémov súčasného vedeckého poznania.

V hodnotiacom elaboráte sovietskych filozofov sa osobitne prizvukuje, že jedna z najpoprednejších úloh sovietskych filozofov je dôkladná analýza geneticko-štruktúrneho prístupu k predmetu vedeckého bádania. Veľkého významu nadobúda v tejto súvislosti aj štruktúrny výskum problematiky vedeckej teórie, jej súvislostí s experimentom, so štruktúrou skúmaného predmetu atď. Celé toto bádateľské úsilie je komplexom vzájomne spätých, prelínajúcich sa a dopĺňujúcich sa otázok.

Nedávno bol u nás citovaný tento passus z diela B. Russella *Dejiny západnej filozofie*: „Pravda je, že matematickú vedu nezískavame indukciou zo skúsenosti; dôvod, že veríme, že $2+2=4$, nie je v tom, že sme častým pozorovaním objavili, že dva a dva páry spolu tvoria kvartet. V tomto zmysle matematická veda nie je empirická. Ale tak isto nie je ani apriórny uvedomením si sveta. V skutočnosti reprezentuje čisto verbálne poznanie. „3“ znamená to isté, čo „2+1“, a „4“ to isté, čo „3+1“. Z toho potom vyplýva (hoci dôkaz je komplikovaný), že „4“ znamená to isté, čo aj „2+2“...“ — K tomuto citátu je pripojená táto glosa: „Lebo z toho sa teraz nevyhnutne núka záver, že čím je v Russellovom poňatí abstrakcia vyššia, tým je obsahovo prázdnejšia“. K tomuto zaujímavému citátu a glose uvedieme dva krátke citáty zo svojich prác. Najprv však si treba všimnúť, že „nevyhnutný záver“ glosy je neadekvátny citátu: tvrdenie, že „čím je v Russellovom poňatí abstrakcia vyššia, tým je obsahovo prázdnejšia“, je v rozpore so skutočnou Russellovou mienkou. Russell predsa tvrdí, že matematickú vedu *vôbec nezískavame indukciou zo skúsenosti*. Reprezentuje čisto verbálne poznanie. Teda nejde o gradáciu obsahového vyprázdňovania. 1. Pokiaľ ide o poukaz na *časté pozorovanie*, už pred vydaním Russellovho diela uverejnil som v knižke *Kritika intuitívneho realizmu* (Trnava [1944] 1945) toto: „V logicky vymedzenom rozsahu môžeme aktualizovať hociktorú definíciu pojmu 12, ktoré sú všetky nevyhnutne vzťahom identity, keďže vyslovujú logický obsah daného pojmu. Ako vidíme, rozdiel medzi analytickými a syntetickými vetami je v tom, že analytické vety sú apodikticky isté, lebo pri nich ide o formálny a definitorický vzťah, ktorého pravdivosť nezávisí od množstva vykonaných aprobácií, kým syntetické vety sú empirickými výrokmi, plat-

nými iba hypoteticky, pretože stupeň ich pravdivosti je podmienený skúsenosťou, ktorú ľudský intelekt nie je schopný dokonale vyčerpať v nijakom prípade“. 2. Pokiaľ ide o otázku *apriority uvedomenia si sveta*, uverejnil som v práci *Problémy filozofie* (Bratislava 1970) toto: „Konkrétny *empirický* pojem a výrok prípadne môže byť *univerzálnym*, no nie je zároveň *apriórny*. Nie je apriórny napriek tomu, že ho možno traktovať syntakticky, t. j. z čisto formálnej stránky, z hľadiska jeho systémovej koherencie. Syntaktické traktovanie ešte nenarúša jeho podstatnú empiricitu“.

Iste aj úspechy v oblasti humanitných vied, a najmä v oblasti historického materializmu — ako sa konštatuje v hodnotiacom elaboráte — vyvierajú z tvorivej aplikácie štruktúralnohistorických metód na predmet skúmania. Hovorí sa tu tiež, že poslaním štruktúrálnej analýzy v sociológii je riešiť otázky, týkajúce sa spoločnosti ako vzájomne podmieneného vzťahu elementov systému, rozličných sociálnych inštitúcií a kultúrnych hodnôt. Zároveň sa konštatuje, že v centre pozornosti marxistických spoločenských vied sú problémy revolučnej prestavby sveta. V ďalšej súvislosti sa v elaboráte principiálne rozlišuje odcudzenie ako charakteristika človeka iba v určitých historicko-konkrétnych podmienkach (napr. za kapitalizmu) a spredmetnenie, objektivizácia ako zvláštnosť akejkolvek ľudskej činnosti. Aj v oblasti estetiky — ako sa v elaboráte uvádza — sa v Sovietskom zväze živo diskutuje o otázkach aplikácie štruktúrálnych výskumných metód.

Veľa nedorozumenia vyvolal v poslednom čase u nás sám termín štrukturalizmus. Ak v niektorých prípadoch sa skutočne prejavujú sklony vyhlasovať štrukturalizmus za filozofickú doktrínu, v ďaleko prevažujúcej miere a dnes už na veľmi širokom fronte štruktúralného bádania najmä v Sovietskom zväze ide výslovne o dialektickoštruktúrálny bádateľský prístup, teda o metodológiu na platforme dialektického materializmu „v rámcach každej konkrétnej oblasti“. V spomenutom 5. zväzku *Filozofickej encyklopédie* sa obsérne a mimoriadne seriózne vysvetľuje heslo štrukturalizmus.

Ďalej sa v tomto zväzku *Filozofickej encyklopédie* hovorí, že štruktúrálny prístup a súčasné metódy systémovo-štruktúrálnej analýzy znamenajú nie azda uviaznutie na úrovni triviálneho opisu, ale práve naopak, znamenajú kognitívne preniknutie do hlbinných zákonitostí materiálnych predmetov a procesov.

Štruktúrálny aspekt zahŕňa genetický a imanentne vývinový zreteľ. Štruktúrálny aspekt, ak ho domyslíme, vlastne ani nemôže ignorovať dialektický, genetický a historický moment skúmaného javu. Sovietski filozofi prizvukujú, že prístup k analýze daného javu s prizieraním na jednotu dvoch zviazaných aspektov — štruktúralného a dialektického — je jedným z najzákladnejších princípov súčasného vedeckého poznania.

Z úvodu k objemnému zborníku *Struktura i formy materii* (Moskva 1967) citujem: V súčasnej prírodovede »rodiacej dialektický materializmus« (Lenin) štruktúrny prístup prejavil sa v celej svojej účinnosti a umožnil vedcom o prírode dosiahnuť nespočetné úspechy.

Na zasadnutí Prezídia Akadémie vied ZSSR (november 1969) prediskutovala sa práca vedeckej rady o komplexnom probléme *Filozofické otázky súčasnej prírodovedy*. Zo správy predsedu vedeckej rady P. N. Fedosejeva

a príslušného uznesenia Prezídia Akadémie vied citujem: Pokiaľ ide o analýzu základných koncepcií a princípov vedy, možno zaznamenať úspechy v štúdiu všeobecných princípov poznania. Najširšou koncepciou stala sa v súčasnosti koncepcia štruktúry a štruktúrnej analýzy. Nadobúda a možno povedať, že aj nadobudla význam všeobecného princípu. Práce sovietskych filozofov a prírodopiscov osvetlili vývin tejto koncepcie a pravdivo odhalili jej filozofický význam.

Možno sa konečne odvolať nielen na oficiálne vedecké dokumenty, ale aj na rozšírené učebnice a kurzy marxistickej filozofie v Sovietskom zväze. Z učebnice sovietskych vojenských akadémií *Kurz marxisticko-leninskej filozofie* (Moskva 1968) citujem: vlastnosti štruktúry sa prejavujú v nevyčerpatelnosti hmoty, v jej neredukovateľnosti na akékoľvek „posledné“ a „nezmeniteľné“ stavebné kamene či štruktúrne jednotlivosti; úspechy vedy za posledné desaťročie jasne potvrdzujú bezvýhradnú správnosť záverov dialektického materializmu o štruktúre ako o všeobecnej vlastnosti hmoty; hmota je zásadne neredukovateľná na akúkoľvek poslednú, absolútne jednoduchú časticu.

Podobne sa konštatuje aj v obsiahlom bulharskom elaboráte o aktuálnych problémoch marxisticko-leninskej filozofie, že také pojmy ako informácia a štruktúra nadobúdajú stále väčší filozofický význam a začínajú vyplňovať funkcie zhodné s funkciami filozofických kategórií. Ďalej sa tu prizvukuje, že v súčasnosti podstatne rastie význam kybernetizácie a štrukturalizácie spoločenských vied a historického materializmu.

Zásadne platí, že len v socializme majú filozofia a veda optimálne podmienky rozvoja a môžu mať nanajvýš pozitívny zástoj. Vyplýva to z najhlbšej podstaty socialistického zriadenia. Práve tak zásadne tiež platí, že len pri vysokej teoretickej úrovni a náročnosti je marxisticko-leninská veda schopná umožňovať adekvátnu analýzu konkrétnych otázok spoločenského progresu.

V jednotlivých dejinných obdobiach sa podľa naliehavosti spoločenskotriednej praxe uplatňujú rôzne zložky a momenty marxistickej filozofie. Riešenie ktoréhokoľvek dobového problému treba osnovať analýzou danej historickej situácie v jej komplexnosti a zároveň s prizeraním ku všetkým zložkám marxizmu-leninizmu, z hľadiska celej jeho sústavy. Nevyhnutnosť komplexného prístupu riešiť nástojčivé i kryštalizujúce sa problémy rozvinutého socializmu stále vzrastá — ako sa v elaboráte zvlášť podtrhuje.

Dejiny nás poučajú, že život ide vpred napriek storakým prekážkam, napriek nesplneniu premnohých vízií a túžob. Človek je síce tvorcom dejín, no história nejde vpred podľa dobove a miestne podmienených ľudských projektov a teoretických modelov. Pokiaľ ide o konkrétne dejinné anticipácie, možno sa spýtať, kto sotva pred niekoľkými desaťročiami predvídal mnohé epochálne objavy modernej vedy, ktoré prevratným spôsobom zasahujú do spoločenského diania. Dejinné predvídanie, i to len v hlavných kontúrach, vyžaduje si hlbinné poznanie historických determinantov v celej ich bohatej komplexnosti.

Zdá sa, nie bez dôvodu, že tvár budúceho storočia veľmi výrazne poznačí a určí s primárnou naliehavosťou niekoľko desaťročí trvajúci proces vedecko-technickej revolúcie. Predovšetkým uvedomenie si tejto skutočnosti — okrem samozrejme poznania dejinnej dialektiky — pomáha perspektívne sa orientovať.

Svet vstupuje do dejinnej fázy nesmiernej prestavby, ktorá tak či onak prenikavo zasahuje do ľudských osudov, do konania človeka, do spoločenských noriem a hodnôt. Kto si to neuvedomuje, ľahko sklza do nihilistických nálad a popiera všetko. Východisko z takýchto existenciálnych kríz je naozaj v tvorivom osvojení si živej dialektiky v kontakte s konkrétnou, pretvárajúcou sa realitou. Skutočne tvorivý marxizmus vyznačuje sa historickým zmyslom.

Klasici marxizmu-leninizmu vedeli v predstihu vysloviť a vedecky zdôvodniť základné tendencie spoločenského pohybu a hlbinný trend dejinného pohybu ľudstva. Okrem toho teoreticky vyjadrili aj bezprostredné sociálnotriedne problémy svojich čias. Konkrétne povedané, Marx analyzoval buržoáznú spoločnosť na báze foriem praxe, určených kapitálovým pohybom. Lenin dal zasa teoretický výraz svojej dobe, keď rozvinul Marxov a Engelsov ideový odkaz v nových historických podmienkach, v imperialistickom štádiu vývinu kapitalizmu. Tak to zodpovedalo novým formám triedneho boja. Podobne aj dnešok ukladá marxistickým mysliteľom dialektický materializmus ďalej rozvíjať v podmienkach súčasných výsledkov vedy a praxe. Terajšie formy spoločenskej praxe, určené vedeckotechnickou revolúciou, vyžadujú si ďalšie rozvinutie revolučnej teórie, ktorá by zodpovedala potrebám dnešných zápasov o budúcnosť a ktorá by zároveň vychádzala zo samej podstaty marxisticko-leninskej náuky.

НЕКОТОРЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Игорь Грушовски

Принципиально философия и наука имеют при социализме оптимальные условия для своего развития и могут иметь в высшей степени позитивное значение. Это вытекает из самой глубокой сущности социалистического строя. Равным образом верно и то, что марксистско-ленинская наука только при высоком теоретическом уровне и требовательности способна предоставлять возможности для адекватного анализа конкретных вопросов общественного прогресса.

Каждой ступени развития научного познания отвечает соответствующая глубина проникновения в конкретное содержание сущности реальности. Это проникновение в более глубокие уровни сущности требует построения специфической системы понятий, адекватной соответствующему уровню. Эта система не может быть просто выведена из понятийной структуры менее глубоких уровней, как это считала механистическая наука.

Онтологический аспект неисчерпаемости материи заключается в неограниченности структуры материи, в бесконечности ее свойств, связей и взаимодействия.

SOME PHILOSOPHICAL QUESTIONS OF TODAY

Igor Hrušovský

It is principally valid that in socialism philosophy and science enjoy optimal conditions of their development and can have the most positive function. This is inherent in the very essence of the socialist system. It is equally principally valid that only keeping a high

theoretical level the Marxist-Leninist science can render an adequate analysis of concrete questions of the social progress possible.

Each stage of development of scientific knowledge is corresponded by a relevant depth of penetration into the concrete contents of the essence of reality. This penetration into the deeper levels of essence requires the construction of a specific system of notions adequate to the relevant level. This system cannot be simply derived from the notional structure of the less deep level, as it was supposed by mechanistic science.

The ontological aspect of inexhaustibility of matter is in the boundlessness of the structure of matter, in the infiniteness of its properties, junctions and mutual efficacy.